

UOT 336.221 (479.24)

İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi istiqlamətində vergitutmanın optimallaşdırılması

Rzayev Pərviz Qafar oğlu*
iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - iqtisadiyyatın sahələri üzrə vergi tənzimlənməsi istiqamətində vergitutmanın optimallaşdırılmasının tədqiqi.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın nəticələri - vergi tənzimlənməsi baxımından vergitutmanın optimallaşdırılması istiqamətində elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - optimallaşdırılmış vergi tənzimlənməsinin iqtisadi inkişafa təsirini qiymətləndirmək üçün bu sahədə elmi cəhətdən daha geniş araşdırma tələb olunur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsində vergitutmanın optimallaşdırılması və maliyyə mexanizminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi tədbirlərinin hazırlanmasında elmi mənbə kimi istifadə.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsində vergitutmanın optimallaşdırılması üsullarının müəyyən edilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılması.

Açar sözlər: Azərbaycan iqtisadiyyatı, iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi, vergitutmanın optimallaşdırılması.

1. Giriş

Azərbaycan iqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf edən ölkədir. Son illər ərzində iqtisadiyyatımız dünyada ən yüksək tempiylə inkişaf etmişdir. Son 8 ildə Azərbaycanda ümumi daxili məhsul təxminən 3 dəfə, sənaye istehsalı da 3 dəfə artmış, yoxsulluq

* Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi. AZ5600. Şamaxı rayonu, Nağaraxana kəndi.
perviz595959@mail.ru

5 dəfə azalmış, dövlət büdcəsinin xərcləri isə 20 dəfə artmışdır. Ölkəmizdə əlverişli investisiya mühiti vardır. Adambaşına düşən birbaşa xarici sərmayələrin həcminə görə Azərbaycan MDB məkanında birinci yerdədir. Son 15 il ərzində bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatına 100 milyard dollardan çox sərmayə qoyulmuşdur ki, bu da hərtərəfli iqtisadi inkişafımıza güclü təkan vermişdir.

2011-ci ildə ÜDM-nin real artım tempi 0,1% təşkil etmiş və cari qiymətlərlə 50.1 milyard manat (*63,4 milyard ABŞ dolları*) olmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 5530,6 manat (*7003,4 ABŞ dolları*) təşkil etmişdir. 2011-ci ildə qeyri-neft sahələrinin inkişaf dinamikası ümumilikdə bu sahənin real ifadədə 9.4% (*2010-cu il: 7,9%*) artması ilə nəticələnmişdir. 2011-ci il dövlət büdcəsinin mədəxili 15700,6 mln. manat, xərcləri 15394,7 mln. manat olmuş, 305,9 mln. manat məbləğində büdcə artıqlığı (*profisit*) yaranmışdır. 2011-ci ildə dövlət büdcəsinin mədəxili 100,9% icra olunmuşdur ki, bu da keçən illə müqayisədə 4297,6 mln. manat və ya 37,7% çoxdur. Vergilər Nazirliyi mədəxil proqnozunu 106,0% icra etməklə dövlət büdcəsinə 5472,0 mln. manat vəsait daxil olmasını təmin etmişdir ki, bu da proqnoza nisbətən 312,0 mln. manat, 2010-cu ilə nisbətən isə 1179,2 mln. manat və ya 27,5% çoxdur [1, 10, 11].

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında yaradılmış səmərəli vergi mühitinin rolu inkaredilməzdir. Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, iqtisadi inkişafın vergilər vasitəsilə tənzimlənməsinin daim təkmilləşdirilməsi zəruridir. İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsində vergitutmanın optimallaşdırılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsində vergitutmanın optimallaşdırılması aktual bir məsələdir. Məsələyə bu baxımdan yanaşsaq iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsində vergitutmanın optimallaşdırılmasının ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə tədqiqi olduqca zəruridir. Vergitutmanın optimallaşdırılmasının iqtisadi inkişafa təsirini daha da artırmaq üçün onu növlər üzrə təsnifat əlamətlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılması tələb olunur.

2. Vergitutmanın optimallaşdırılmasının mahiyyəti və növləri

Vergitutmanın optimallaşdırılması vergi planlaşdırılması ilə müqayisədə daha geniş anlayışdır. Bu onunla izah olunur ki, vergitutmanın optimallaşdırılması sövdələşmə və ya layihənin bütün maliyyə aspektlərində müəyyən nisbətlərin əldə olunması ilə bağlı olan prosesdir.

Vergitutmanın optimallaşdırılması müəssisələr üçün marketing və ya istehsal strategiyası qədər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu yalnız büdcəyə ödənişlər hesabına xərclərə qənaət edilməsi imkanı ilə deyil, həm də müəssisənin özünün və onun vəzifəli şəxslərinin təhlükəsizliyi ilə bağlıdır.

Vergitutmanın optimallaşdırılması - fəaliyyətin yeri, zamanı və növünün seçilməsi, ən səmərəli üsulların və müqavilə münasibətlərinin yaradılması, vergi

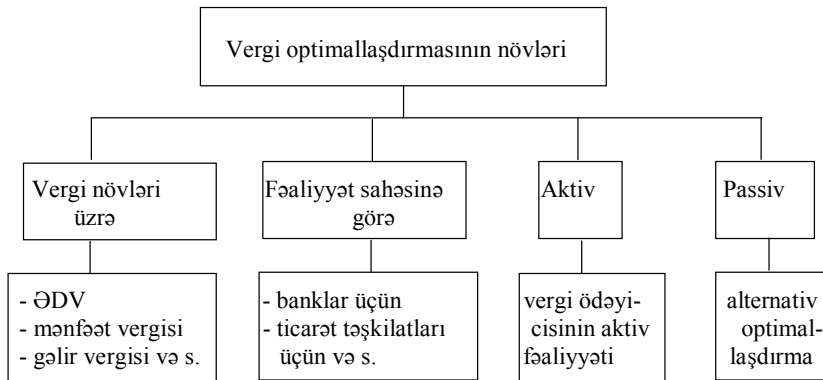
ödənişlərinin minimallaşdırılması hesabına qüvvədə olan qanunvericilik çərçivəsində pul axınlarının artırılması məqsədləri ilə bağlı olan təşkilati tədbirlərdir.

Vergitutmanın düzgün optimallaşdırılması (yəni vergitutmanın qanuni metodlarla optimallaşdırılması) və mümkün risklərin proqnozlaşdırılması müəssisənin stabil vəziyyətinin yaradılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu təsərrüfat fəaliyyətində iri həcmli itkilərin aradan qaldırılmasına imkan verir.

Analitiklərin fikrincə, vergitutmanın optimallaşdırılması vergi yoxlamalarının həyata keçirilməsindən xeyli əvvəl (vergi yoxlamalarına başlamadan öncə), yəni optimallaşdırmanın hüquqi şəxslər üçün müəssisənin yaradılmasından, fiziki şəxslər üçün isə uçota alınmadan əvvəl başlanılması məqsədəmüvafiqdir.

Fikrimizcə, vergi optimallaşdırılması müəssisənin yaradılması anında daha səmərəli olur. Qeyd etməliyik ki, vergi planlaşdırılması real fəaliyyət prosesində düzəlişi çox çətin olan səhvlərin yol verilmədiyi şəraitdə baş verir.

Vergitutmanın optimallaşdırılması vergi ödəyicilərinə özünü vicdanlı vergi ödəyicisi kimi hiss etməyə, vergilərin ödənilməsi və uçotu üzrə təkmil sistemin qurulmasına imkan verir, Vergi Məcəlləsi və vergi münasibətlərini tənzimləyən digər qanunvericilik aktları ilə tanışlığa da şərait yaradır [5, 6].

Sxem: Vergi optimallaşdırmasının növlər üzrə təsnifatı

Vergitutmanın optimallaşdırılmasının aşağıdakı növlərini qeyd etmək olar:

- vergi növləri üzrə optimallaşdırma (ƏDV, mənfəət vergisi və s.);
- müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin bu və ya digər sahəsinə mənsubluğundan asılı olaraq vergitutmanın optimallaşdırılması (konkret fəaliyyət növünə xas olan xüsusiyyətlərə və əlamətlərə malik olan sahələrdə optimallaşdırma. Məsələn banklar üçün, ticarət təşkilatları üçün və s.);
- vergi ödəyicilərinin kateqoriyaları üzrə vergitutmanın optimallaşdırılması (məsələn, sahibkarlar, fiziki şəxslər, iri, orta və kiçik vergi ödəyiciləri və s.).

Optimallaşdırmanın həmçinin aktiv və passiv növünü də qeyd etmək olar. Optimallaşdırmanın passiv növünə alternativ optimallaşdırmanı aid etmək olar. Alternativ optimallaşdırma o deməkdir ki, vergi qanunvericiliyində iki və daha çox norma olur və onlardan hər hansı birindən istifadənin məqsədəuyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi vergi ödəyicisinin səlahiyyətində olur.

Optimallaşdırmanın aktiv növünə müəssisənin fəaliyyətinin planlaşdırılmasının spesifik üsullarını, yəni müəssisənin vəzifəli şəxslərinin vergi ödənişlərinin həcmının minimallaşdırılmasına yönəldilmiş aktiv fəaliyyətini aid etmək olar. Vergi optimallaşdırmasının növlər üzrə təsnifatı sxem 1-də göstərmək olar [3, 5].

3. Vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması

Vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması məqsədi ilə işlənib hazırlanmış sxemlər daha çox fərdiləşdirilmiş olurlar. Ancaq bütün onlar əmtəə-pul kütləsinin hərəkəti üsulunun seçilməsinin məqsədəuyğun olması qənaətinə gəlməyə imkan verən əsas prinsiplər nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirilməlidirlər.

Vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- mövcud vergi qanunvericiliyinin dərindən öyrənilməsi;
- vergitutmaya aidiyyəti olan bütün yeni qanunvericilik sənədləri ilə vaxtında tanış olmaq;
- mühasibat uçotunun səmərəli sistemlərinin tətbiq edilməsi;
- xüsusi vergi rejimləri və vergi güzəştlərindən istifadə edilməsi;
- vergi öhdəliklərinin həcminə təsir edən mümkün qədər çox sayda amillərin nəzərə alınması;
- dövlətin vergi siyasətinin proqnozlaşdırılması.

İstənilən təsərrüfat subyekti üçün vergi planlaşdırılması vergi ödənişlərinin optimallaşdırılmasına olan üç mühüm yanaşmaya əsaslanır:

- vergi ödənişləri üzrə güzəştlərdən istifadə edilməsi;
- uçot siyasətinin işlənib hazırlanması;
- vergi ödənişlərinin müddətinə nəzarət.

Vergi yükünün azaldılması ilk növbədə qanunvericiliyin nəzərdə tutduğu bütün vergi güzəştlərindən tam istifadə edilməsi ilə bağlıdır.

Uçot siyasətinin elementlərinin düzgün təyin edilməsi və onlardan bacarıqla istifadə edilməsi səmərəli vergi planlaşdırmasının əsas istiqamətlərindən biridir. Təsərrüfat subyektinin qəbul etdiyi uçot siyasəti müəssisənin fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Uçot siyasətinə aşağıdakı elementlər daxildir:

- malların qiymətləndirilməsi;
- qeyri-maddi aktivlər və əsas vəsaitlər üzrə amortizasiyanın hesablanması qaydası;

- əsas vəsaitlərin təmiri üzrə xərclərin uçotu;
- əsas və dövriyyə vəsaitləri arasındakı sərhəddin müəyyənləşdirilməsi;
- şübhəli borcların uçotu;
- kreditör borcların qiymətləndirilməsi və s.

Seçim edərkən, müəssisə bu seçimi həcmi alternativ uçot üsulunun seçilməsindən asılı olan vergiləri hesablamaqla əsaslandırmalıdır.

Vergilərin ödənilməsi üçün müəyyən edilmiş son müddətə əməl edilməməsi müəssisəyə peniya şəklində cərimə sanksiyalarının tətbiq edilməsi ilə nəticələnir. Buna görə də vergi uçotunda vergi təqvimindən istifadə edilməsi çox əlverişlidir [4, 5].

Vergi planlaşdırmasının məqsədi minimal xərc çəkməklə maksimal maliyyə nəticəsinin əldə edilməsi üçün vergitutma sistemini təşkil etməkdir. Kompleks vergi planlaşdırması müəssisədə maliyyə planlaşdırmasının bir hissəsini təşkil edir.

Vergi planlaşdırması bütövlükdə vergiqoymanın optimallaşdırılmasını, ayrı-ayrı vəziyyətlərdə vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması sxemlərinin işlənməsini, müxtəlif idarəetmə qərarlarının vergilərə göstərdiyi təsiri vaxtında təhlil etmək üçün vergitutma sisteminin təşkilini nəzərdə tutur. Vergi planlaşdırması çərçivəsində vergi ödənişlərinin planlaşdırılması müəssisələrə mövcud resursları daha səmərəli idarə etmək imkanı yaradır.

Demək vergi planlaşdırılmasının məqsədi vergi ödənişlərinin məbləğinin minimum səviyyəyə endirilməsinə imkan verən yolun seçilməsidir. Vergi ödənişləri müəssisənin xərclərinin bir maddəsi olduğundan vergi planlaşdırması xərclərin optimallaşdırılmasının tərkib elementlərindən biridir [5, 7].

Vergitutmanın optimallaşdırılmasının aşağıdakı əsas prinsiplərini qeyd etmək olar:

1. Xərclərin adekvatlığı prinsipi. Bu prinsipə əsasən tətbiq edilən sxemin dəyəri azaldılmış vergilərin məbləğindən çox olmamalıdır.

2. Hüquqi uyğunluq prinsipi. Bu prinsipə əsasən optimallaşdırma sxemi həm yerli, həm də beynəlxalq qanunvericiliyə görə legitim olmalıdır.

3. Konfidensiallıq prinsipi. Bu prinsipə əsasən vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması istiqamətində aparılan işlərin faktiki təyinatı və nəticələri barədə informasiyadan istifadənin mümkünlüyü maksimum məhdudlaşdırılmalıdır. Optimallaşdırma prosesində iştirak edən ayrı-ayrı şəxslər prosesi ümumilikdə təsəvvür etməməli, yalnız lokal xarakterli müəyyən təlimatlara əsaslanmalıdırlar.

4. Nəzarət altında olma prinsipi. Bu prinsipə əsasən vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması sxemindən istifadə etməklə arzu edilən nəticələrin əldə edilməsi bütün mərhələlərdə yaxşı düşünülmüş nəzarətin olmasından asılıdır.

5. Forma və məzmunun vəhdəti prinsipi. Bu prinsipə əsasən vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması yönündə işlərin məzmunu ilə onların forması arasında vəhdətə nail olmaq lazımdır. Məsələn, elə hallar məlumdur ki, balansında və ya

icarəsində heç bir əsas vəsaiti olmayan müəssisə nəqliyyat, nəşriyyat və digər xidmətləri göstərir.

6. Neytrallıq prinsipi. Bu prinsipə vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması müəssisənin öz vergi ödənişləri hesabına həyata keçirilməlidir. Bu prinsip qarşılıqlı əməkdaşlıq prinsipi də adlandırmaq olar. Bəzi vergi ödənişləri elə qurulmuşdur ki, müqavilə münasibətlərinin tərəflərindən birinin vergi ödənişlərinin azaldılması tərəflərdən digərinin vergi ödənişlərinin artmasına səbəb olur və əksinə. Buna görə də tərəfdaşların maraqlarını da nəzərə almaq lazımdır.

7. Diversifikasiya prinsipi. Bu prinsipə əsasən büdcə ödənişlərinin optimallaşdırılması xoşagəlməz xarakterə malik olan aşağıdakı müxtəlif daxili və xarici təsirlərə məruz qala bilər:

- ❖ qanunvericilikdə daimi dəyişikliklərin edilməsi;
- ❖ ilkin planlaşdırmada yanlışlıq;
- ❖ fors-majör halları.

Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət qanunvericiliyində dəyişikliklərin edilməsi ilə əlaqədar pessimist ssenari üzrə hadisələrin inkişafının hüquqi nəticələri neqativ transaksiya ölçüsündən asılı olaraq kifayət qədər fərqlərə malikdir.

8. Muxtariyyət prinsipi. Bu prinsipə əsasən vergitutmanın optimallaşdırılması istiqamətindəki fəaliyyət kənar iştirakçılardan mümkün qədər az asılı olmalıdır [5, 9].

4. Vergi planlaşdırmasının əsas prinsipləri

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş güzəşt və üsullardan istifadə etməklə vergi öhdəliklərinin azaldılması vergi planlaşdırmasının mahiyyətini təşkil edir. Vergi planlaşdırması mövcud vergi qanunvericiliyi çərçivəsində vergi yükünün azaldılması məqsədilə fəaliyyətin hüquqi formalarının optimal quruluşunun seçilməsinə şərait yaradır. Vergi planlaşdırmasının məqsədi vergi ödənişlərinin minimum səviyyəyə endirilməsinə imkan verən yolun seçilməsidir.

Vergi planlaşdırması vergi ödəyicilərinin və dövlətin qarşılıqlı münasibətlərinin hamı tərəfindən qəbul edilmiş aşağıdakı prinsiplərinə əsaslanır:

- vergi ödəyicisinin xalis gəlirinin vergiyə cəlb edilməsi;
- reallaşdırılmış gəlir (*həyata keçmiş fakt*) qaydası;
- vergi ödəyicisinin məlumatlandırılması;
- mübahisəli məsələlərin vergi ödəyicisinin xeyrinə həll edilməsi.

Vergi planlaşdırmasının əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- I. Vergiqoymanın optimallaşdırılmasının bütün üsullarının və metodlarının qanuniliyi;
- II. Vergiqoymanın optimallaşdırılması sxemlərinin tətbiqinin qənaətliliyi;
- III. Konkret vergi ödəyicisinin fəaliyyətinə və xüsusiyyətlərinə fərdi yanaşma;

IV. İşlənmiş vergiqoyma sxemlərinin və metodlarının tətbiqinin kompleksliliyi və çoxvariantlılığı.

Vergi planlaşdırmasının əsas prinsiplərini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

1. Qanunilik, yəni mövcud qanunvericiliyə uyğun olması;
2. Optimallaşdırmaya vergi orqanlarının və məhkəmə praktikası münasibətinin bilinməsi;
3. Perspektivlilik. Vergi planlaşdırmasının qeyri-korrekt tətbiqinin onun üçün maliyyə itkiləri ilə nəticələnə biləcəyinin vergi ödəyicisi tərəfindən qabaqcadan gör-məsi;
4. Planlaşdırmanın mərhələliyi. Buraya aşağıdakı mərhələləri daxil etmək olar:
 - müəssisənin təşkilati-hüquqi forması barədə qərarın qəbul edilməsi,
 - vergi yurisdiksiyası haqqında qərarın qəbul edilməsi,
 - vergi güzəştlərindən istifadə etmək imkanlarının öyrənilməsi və s.
5. Planlaşdırmanın maliyyə nəticələrinin ilkin hesablanması;
6. Vergi planlaşdırmanın fərdiliyi. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir müəssisənin fəaliyyətinin vergi sxeminin və hər bir sövdələşmənin maliyyə sxeminin özünəməxsus xüsusiyyətləri var;
7. Vergi planlaşdırmasının forma və üsulları barədə qərarın qəbul edilməsinin kollegiallığı. Vergi planlaşdırması prosesi mühasib, hüquqşünas və müəssisənin rəhbərinin birgə işi, daim yeni orijinal qərarların qəbul edilməsi, digər təşkilatların bu sahədə fəaliyyətinin daim öyrənilməsidir [2, 5].

Vergi planlaşdırmasının təşkili aşağıdakılardan ibarətdir:

- ❖ təşkilatın maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin ilkin təhlili;
- ❖ qüvvədə olan qanunvericiliyin tədqiq edilməsi, vergi planlaşdırmasının ən perspektivli istiqamətlərini müəyyən etmək məqsədilə konkret vergi ödəyicisinin vergi problemlərinin tədqiq və təhlil edilməsi;
- ❖ konkret fəaliyyət növlərində tərəfdaşların və rəqiblərin üzərinə vergi qoyulmasının optimallaşdırılması sxemlərinin tədqiq edilməsi, habelə müəssisədə vergiqoymanın ən sərfəli üsullarının tətbiq edilməsi.

Vergitutmanın optimallaşdırılması, konkret fəaliyyət növünə və ya müəyyən təşkilati-hüquqi formaya dair vergilərin minimuma endirilməsi üzrə ayrıca sxemlərin işlənməsi müəssisəyə vergi ödənişlərini ixtisar etməyə imkan yaradır. Qənaət edilən vəsaitlər sərmayə şəklində biznesin inkişafına yönəldilə bilər.

Vergi planlaşdırması biznesin təşkili mərhələsində aparıldıqda, ən səmərəli nəticələr verir. Deməli, təşkilati-hüquqi formanın seçilməsinə, müəssisənin qeydiyyat yerinin müəyyən edilməsinə, müəssisənin təşkilati strukturunun işlənməsinə əvvəlcədən düzgün yanaşmaq məqsədəuyğundur.

Müəssisə fəaliyyət göstərən zaman vergi planlaşdırmasının təşkili təchizatçılar və sifarişçilərlə müqavilə münasibətləri rəsmiləşdirildiyi, təsərrüfat əməliyyatları həyata keçirildiyi və s. hallarda zəruridir. Vergi planlaşdırması müəssisənin yaradıl-

ması, yenidən təşkil edilməsi, ləğv edilməsi, dəyişdirilməsi, birləşdirilməsi və s. prosesinin ayrılmaz hissəsidir.

Dünya təcrübəsində vergi sisteminin necə mürəkkəb və qarışıq olması hamıya məlumdur.

Mütərəqqi vergi sisteminin də mövcud olması istisna edilmir. Təbii ki, qanunverici orqan bütün bu sistemi büdcəyə olan ödəmələrin fasiləsizliyini təmin etmək, vergi ödəyicilərinin maraq və imkanlarını nəzərə almaqla düşünüb tapmışdır.

Əlbəttə, vergi ödəmələrinin və yığımlarının əsas funksiyalarının mahiyyət üzrə yerinə yetirilməsi həqiqətən də çox zəruridir. Təbii ki, sahibkarların vergilərdə qənaət etmək istəyinin olması birmənalıdır.

Bəllidir ki, bu zaman elmi əsaslara dayanan və düşünülmüş leqal sxemlərdən istifadə edilməsi çox zəruridir. Çünki iş elmi əsaslarla, reallığa uyğun yanaşma zamanı heç bir qanunu pozmaq lazım gəlməyəcəkdir. Bu zaman sadəcə olaraq, biznesin aparılmasının, onun təşkilinin və tərtibatının sxemini ciddi-cəhdlə düşünüb tapmaq lazımdır.

Qeyd etməliyik ki, bu məsələdə müəyyən təcrübə olmadan keçinmək olmaz. Çünki, bu halda, nəinki yalnız qanunverici norma və qaydaları, həmçinin konkret götürülmüş müəssisənin fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini də nəzərə almaq lazımdır. Sonda arzuolunan nəticələrin alınması üçün bütün bunları beynəlxalq və mütərəqqi təcrübəyə uyğunlaşdırmaq, norma və qaydalara uyğun tərtib etmək zəruridir. Bu zaman iş minimal xərclərlə əməliyyatları sürətlə və hər hansı maneəsiz yerinə yetirməyə imkan verən iş sxeminin ortaya çıxması realdır. Heç şübhəsiz ki, həsvir edilən mexanizm vergitutmanın optimallaşdırılması adlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, belə optimallaşdırmanın vergilərdən yayınma ilə və yaxud qeyri-leqal sxemlərlə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Müəssisədə vergi uçotunun təşkil edilməsinin zəruriliyi Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində qanuni səviyyədə təsbit edilmişdir. Vergi uçotunu qurmaqda məqsəd təşkilatın vergi öhdəlikləri üzrə büdcə və büdcədən kənar fondlar ilə hesablaşmaların vəziyyətinə operativ nəzarəti təmin etməkdir.

Sənəd dövriyyəsi (*vergi registrlərinin işlənməsi*) baxımından vergi uçotunun optimal təşkili vergi ödəyicilərinin büdcəyə və büdcədən kənar fondlara olan borcunun səmərəli şəkildə tənzimləmək, vergi risklərinin və arzuolunmayan maliyyə nəticələrinin qarşısını almaq imkanı yaradır. Vergi uçotunun düzgün qurulması istənilən təşkilatda vergi planlaşdırmasının əsasını təşkil edir və dərin peşə bilikləri və təcrübəsi tələb edir.

Səmərəli vergiqoyma təsərrüfat subyektinin idarəetmə sisteminin ayrılmaz hissəsidir. Elmə əsaslanan yüksək səviyyədə qurulmuş vergi uçotu sisteminin köməyi ilə vergi planlaşdırması sisteminin tətbiqi biznesin inkişafına təkan verir. Səmərəli vergiqoyma prosesinin təşkili müəssisənin işində ən yaxşı nəticələrin əldə edilməsinin optimal üsullarından biridir [5, 8].

5. Nəticə

2012-ci ilin vergi-büdcə siyasətinin əsas hədəflərindən biri büdcə gəlirlərinin yığım əmsalının artırılmasıdır. Bu hədəf bir neçə ildir ki, vergi-büdcə siyasətinin hədəfləri sırasında yer alır. Konkret vergi siyasətində əsas yeri vergi və qeyri-vergi gəlirlərinin yığım əmsalını artırmaq, vergi inzibatçılığını təkmilləşdirmək, vergi borclarının azaldılması üçün zəruri tədbirlər görməkdən ibarətdir.

Eyni zamanda, innovasiya və sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi, ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə vergitutmanın optimallaşdırılması, yeni təsərrüfat subyektlərinin yaranmasına yardım göstərilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir.

Yüksək inkişaf dinamikasına malik Azərbaycanın sosial-iqtisadi sahədə qazandığı böyük uğurlar iqtisadiyyatın diversifikasiyası istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü siyasətin nəticəsidir. Ölkəmizdə geniş modernləşdirmə siyasəti aparılır. Azərbaycan hökuməti öz iqtisadiyyatının modernləşdirilməsinin beş əsas istiqamətini müəyyən etmişdir.

Azərbaycanın innovativ inkişafı, ilk növbədə, Respublikamızın şirkətlərinin müasir texnologiyalara yiyələnməsini rəqabətədavamlı məhsulların istehsalının təmin olunmasını və ixrac bazarlarının genişlənməsini göstərir.

İkinci istiqamət dinamik inkişaf edən bazar institutlarının möhkəmləndirilməsi və rəqabətin təmin olunmasıdır.

Üçüncü istiqamət milli iqtisadiyyatın diversifikasiyasını davam etdirmək, müasir texnologiyaların tətbiqi ilə son məhsulun istehsalını genişləndirmək, emal sənayesinin və “iqtisadi biliklərin” rəqabətədavamlılığını artırmaqdır.

Dördüncü istiqamət yeni keyfiyyətli insan kapitalına nail olunması, kadrların hazırlanmasının iqtisadiyyatın tələblərinə uyğunlaşdırılmasıdır.

Beşinci istiqamət iqtisadi artımın yeni mənbələrinin yaradılması üzrə işlərin davam etdirilməsidir. Bu siyasət bizə enerji resurslarından daha da az asılı olmaq imkanı verəcəkdir. Bu siyasətin uğurla reallaşmasında vergilərin rolu danılmazdır.

İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi sahəsində vergi dərəcələrinin optimallaşdırılmasının xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bu prosesin nəzəri mahiyyəti vergilərin fiskal və tənzimləyici funksiyaları arasında nisbi bərabərliyə nail olunmasından ibarətdir. Onların üstünlüklərinin qeyd olunması təcrübə üçün çox zəruridir.

Mütərəqqi vergi sisteminin səmərəlilik prinsipinə uyğun vergi sisteminin qurulması onun iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış daxili strukturundan, ilk növbədə isə vergi dərəcəsinin ölçüsündən asılıdır. Vergi dərəcələrinin müəyyənləşdirilməsi iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi sisteminin əsasını təşkil edir. Vergi dərəcələrinin optimal səviyyəsinin hesablanması son dərəcə çətin və zəhmət tələb edən işdir.

Qeyd etməliyik ki, son illərdə ərzində vergilərin əksər növlərinin dərəcəsi xeyli azaldılmış, gəlir vergisinin ödənilməsi mexanizmi sadələşdirilmiş, fərdi sahibkarlar üçün gəlir vergisinin və hüquqi şəxslər üçün mənfəət vergisinin dərəcələri

uzlaşdırılmış, rezident və qeyri-rezidentlər üçün vergi yükü bərabərləşdirilmişdir.

Vergi dərəcələrinin azaldılması iqtisadiyyatın real sektoruna əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmiş, onun davamlı, məqsəduyğun inkişafını təmin etmiş, istehsalın rentabelliğini yüksəldilməsi və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə investisiya qoyuluşlarının artırılması üçün əlavə imkanlar yaratmışdır. 2011-ci ilin yekunları üzrə vergi daxilolmalarının artımı da ümumilikdə vergitutma bazasının hiss olunan dərəcədə genişləndiyini təsdiq edir.

Fikirimizcə qüvvədə olan vergi dərəcələrinin mərhələli azaldılması qanunvericiliyə edilən dəyişikliklərin əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır. Bu, vergi ödəyicilərinin vergi yükünün azaldılmasına və vergitutma bazasının genişləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycanın Statistik göstəriciləri 2010. Bakı, "Səda", 2010, 840 s.
2. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Bakı: "Nasi", 2002, 447 s.
3. Kəlbəliyev Y.A. Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Monoqrafiya. Bakı: "Elm", 2005, 468 s.
4. Kəlbəliyev Y.A., Məhərrəmov R.B., Rzayev P.Q. Xarici ölkələrin vergi sistemi. Bakı: "İqtisad universiteti", 2011, 554 s.
5. Məmmədov F.Ə. və başqaları. Vergilər və vergitutma. Bakı: 2010, 512 s.
6. Rzayev Z.H. Vergi menecmenti (*Vergi işinin təşkili və idarə edilməsi*). Bakı: 2007, 324 s.
7. Бабашкина А.М. Государственное регулирование национальной экономики. М.: Финансы и статистика, 2007, 478 с. (*Babuşkina A.M. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. M.: Maliyyə və statistika, 2007, 478 s.*)
8. Самедзаде З.А. "Этапы большого пути - экономика Азербайджана за полвека, её новые реалии и перспективы", Баку: "НУРЛАР", 2004, 936 с. (*Səmədzadə Z.A. "Böyük yolun mərhələləri: yarım əsr ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı, onun gerçəklikləri və perspektivləri" Bakı: "NURLAR", 2004, 936 s.*)
9. Харченко Е.В., Вертакова Ю.В. Государственное регулирование национальной экономики. М.: КНОРУС, 2011, 328 с. (*Xarçenko E.V., Vertakova Y.V. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Moskva: KNORUS, 2011, 328 s.*)
10. www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi.
11. www.sc@azstat.org - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.

Рзаев Парвиз Гафар оглы

доктор философии по экономике,
Министерство по налогам Азербайджанской Республики

Оптимизация налогообложения в налоговом регулировании экономики

Аннотация

Цель исследования - исследование вопросов оптимизации налогообложения в налоговом регулировании отраслей экономики.

Методология исследования - системный подход, сравнительный анализ.

Результаты исследования - выдвинуты научно обоснованные предложения по оптимизации налогообложения с точки зрения налогового регулирования.

Ограничения исследования - для оценки влияния оптимизированного налогового регулирования на экономическое развитие требуется более углубленное научное исследование.

Практическая значимость исследования - применение в качестве научного источника для подготовки мер по повышению эффективности финансового механизма и оптимизации налогообложения в налоговом регулировании.

Оригинальность и научная новизна - определение способов оптимизации налоговой политики в налоговом регулировании и их научное обоснование.

Ключевые слова: экономика Азербайджана, налоговое регулирование экономики, оптимизация налогообложения.

Rzayev Parviz Gafar oğlu

Phd in Economics, Training Center in Ministry of Taxes of Azerbaijan Republic

Optimization of taxation in tax regulation of economy

Abstract

Purpose - research of ways for optimization of taxation in tax regulation of economy.

Design/methodology - system approach, the comparative analysis.

Findings - proposed scientifically well-founded offers on taxation optimization in taxes regulation.

Research limitations - required more deeply scientifically research for estimating of the influence of optimized taxations.

Practical implications - application as a scientific source for measure preparing of increasing of efficiency in optimization of taxation in tax regulation and financial mechanism.

Originality/value - definitions of ways of optimization of taxation in tax regulation and scientific substantiate.

Keywords: *economy of Azerbaijan, tax regulation, optimization of taxation.*

JEL Classification Codes: E21, H2, H21

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 09.04.2012.

Çapa qəbul olunmuşdur: 26.04.2012.